

DOI: 10.53068/25792997-2021.2.4-26

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԻ ԱՆՁԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ

ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

Ասիստենտ *Ս.Ս. Արզաքանյան, ուսուցչուհի Ա.Վ. Գեղամյան*

Հայաստանի ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի պետական ինստիտուտ, «Գերմիոնա» կրթահամալիր, Երևան, Հայաստան
E-mail: sona.arzakayan@sportedu.am, al.geghamayan@gmail.com

Առանցքային բառեր: Մանկավարժական գործունեություն, ուսուցիչ, հոգեբանական ցուցանիշներ, անձ:

Հետազոտության արդիականություն: Մանկավարժական գործունեության ժամանակակից փուլում արդիական խնդիրներից մեկը մանկավարժի անձին ներկայացվող հոգեբանական հիմնախնդիրների բացահայտումն ու կատարելագործման նոր ուղիների որոնումն է [2,4]:

Մանկավարժական գործունեությունը բարձր պահանջներ է ներկայացնում մանկավարժի անձի տարբեր կողմերին:

Չնայած տարբեր հեղինակների և տարբեր տարիների հետազոտություններին՝ մանկավարժի անձին ներկայացվող հոգեբանական առանձնահատկությունները դեռևս վերջնականորեն պարզաբանված չեն և շարունակաբար հետազոտական աշխատանքներ են իրականացվում [1,3,5]:

Առհասարակ մանկավարժի գործունեությունը պահանջում է անձի հատկությունների ուսումնասիրություն [1,2,5], քանզի փաստերը վկայում են, որ մանկա-

վարժական գործընթացում առավել արդյունավետ գործունեություն են ծավալում հատկապես այն մանկավարժները, որոնք առանձնանում են անձի ուրույն անհատական-հոգեբանական հատկություններով (հուզական դիմացկունություն, սթրեսակայունություն, տազնապայնություն, դրդապատճառներ, հաղորդակցական ընդունակություններ և այլն):

Վերոնշյալը մատնանշում է հիմնախնդրի արդիականությունը և թեմայի շրջանակներում տարբեր խնդիրների լուծման հրատապությունն ու կարևորությունը, քանզի մանկավարժի անձի հոգեբանական հիմնախնդիրների ուսումնասիրությունները կնպաստեն լուծելու արդիական խնդիրներ ոչ միայն կոնկրետ ոլորտում, այլև՝ գործունեության նմանատիպ այլ ոլորտներում:

Հետազոտության նպատակն է՝ ուսումնասիրել և հիմնավորել մանկավարժի անձի հոգեբանական ցուցանիշները և դրսևորման առանձնահատկությունները:

Հետազոտության խնդիրներն են.

1. Բացահայտել մանկավարժի գործունեության արդյունավետությանը

նպաստող անհրաժեշտ հոգեկան ցուցանիշները:

2. Ի հայտ բերել մանկավարժի անձին ներկայացվող հոգեբանական առավել կարևոր պահանջները և դրանց դրսևորման առանձնահատկությունները:

Հետազոտության մեթոդները և կազմակերպումը: Հետազոտության մեթոդներն են՝ գիտամեթոդական գրականության վերլուծություն, թեստեր, անկետավորում, մաթեմատիկական-վիճակագրական վերլուծություն:

Հետազոտական գործընթացում ընդգրկվել են հանրակրթական դպրոցների 20 ուսուցիչ, որոնք ունեցել են 6-ից ավելի տարիների մանկավարժական փորձ և 20 սկսնակ ուսուցիչներ, որոնց միջին մանկավարժական ստաժը կազմել է 2 տարի:

Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն: Հետազոտական ճանապարհով փորձ է արվել համեմատական վերլուծություն կատարել տարբեր մանկավարժական ստաժ ունեցող ուսուցիչների մի շարք անձնային յուրահատուկ գործոնները և բացահայտել ու մեկնաբանել դրանց դրսևորման առանձնահատկությունները:

Հետազոտված ցուցանիշների համեմատական վերլուծությունն իրականացվել է հանրակրթական դպրոցներում հեղինակություն ունեցող, փորձառու

ուսուցիչների և սկսնակ մանկավարժների միջև:

Համեմատական վերլուծության են ենթարկվել հետևյալ ցուցանիշները, որոնց զարգացման և դրսևորման առանձնահատկություններով է պայմանավորված նաև մանկավարժի գործունեության արդյունավետությունը.

1. Կազմակերպչական ընդունակություն: Թույլ է տալիս կազմակերպել ինչպես սեփական, այնպես էլ ուսումնական, դաստիարակչական և աշխատանքային գործունեությունը. իրականացնել միջոցառումներ, բաց դասեր, կլոր սեղաններ, բանավեճեր և այլն, կարողանալ սահուն կատարել աշխատանքային ծրագրերը:

2. Հաղորդակցական ընդունակություն: Կառուցել բարենպաստ հարաբերություններ՝ աշակերտների, գործընկերների և շրջապատի միջև:

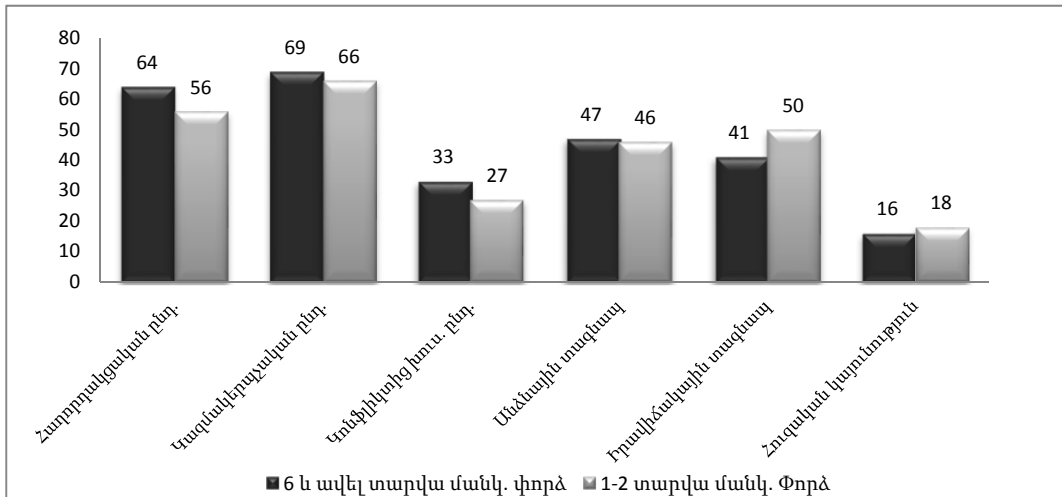
3. Կոնֆլիկտից խուսափելու ընդունակություն: Այն օգնում է յուրաքանչյուր մանկավարժի խուսափել կոնֆլիկտային իրավիճակներից՝ դրսևորելով առողջ փոխհարաբերություններ:

4. Անձնային և իրավիճակային տազնապ: Բարձր ցուցանիշի առկայության պայմաններում մասնագետի մոտ ի հայտ են գալիս տազնապի, վախի, սեփական ուժերի նկատմամբ անվստահության զգացումներ:

5. Հուզական կայունություն: Այն ապահովում է «հոգեկան թարմություն», որի առկայության պայմաններում արդյունավետ են ընթանում մյուս հոգեկան երևույթները, և անձը կարողանում է լիարժեք դրսևորել սեփական հնարավորությունները:

Հետազոտության արդյունքներից պարզ դարձավ, որ փորձառու և սկսնակ ուսուցիչների հետազոտված ցուցանիշների միջին մեծությունները, բացառությամբ անձնային տագնապի ցուցանիշի, միմյանցից էապես տարբերվում են և նրանց միջև տարբերությունները հավաստի են ($p < 0.05$ - $p < 0.01$):

Թեև հետազոտված երկու խմբում էլ հաղորդակցական և կազմակերպչական ընդունակությունների ցուցանիշները, ըստ թեստի գնահատման սանդղակի, գրանցվել են միջին (տե՛ս տրամագիր 1), սակայն սկսնակ մանկավարժների տվյալ ցուցանիշների միջին մեծությունները զիջում են մյուս խմբի նույն ցուցանիշներին, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ հենց այս ցուցանիշներն են զարգանում մասնագիտական գործունեության երկար տարիների աշխատանքային փորձի ընթացքում:

Տրամագիր 1. Ուսուցչի անձի հոգեբանական առանձնահատկությունների համեմատական բնութագիր

Հետազոտված ցուցանիշների շարքում առանձնահատուկ տեղ է գրավում կոնֆլիկտայնության ուսումնասիրումը, քանզի դրա ցածր մակարդակը այն չափանիշներից մեկն է, որը դրականորեն է բնութագրում ուսուցչին՝ որպես մանկավարժի և դաստիարակի: Ըստ թեստի արդյունքների՝ սկսնակ ուսուցիչների մոտ կոնֆլիկտայնության ցուցանիշը կազմել է միջին մակարդակ, այսինքն՝ որքան փոքր է ստացված ցուցանիշը, այնքան դրական է, իսկ մյուս խմբում գրանցվել է միջինից բարձր մակարդակ: Ենթադրվում է, որ այս փաստը պայմանավորված կարող է լինել հետևյալ երկու գործոններով. առաջին՝ մանկավարժական երկար տարիների գործունեությունը, ինչպես նաև տարբեր սոցիալական խմբերում ընդգրկվելը, միջանձնային փոխհարաբերություններն ու ադապտացիոն գործընթացն էականորեն կարող են ազդել անձի կոնֆլիկտայնության ցուցանիշի վրա, երկրորդ՝ այն պայմանավորված է անձի անհատական առանձնահատկություններով և ժառանգական գործոններով:

Իսկ ինչ վերաբերում է իրավիճակային տագնապի ցուցանիշին, ապա ակնհայտ երևում է, որ փորձառու մանկավարժների ցուցանիշը գրանցել է միջին, իսկ մյուս խմբինը՝ բարձր, ինչը բացատրվում է հետևյալ կերպ. սկսնակ ուսուցիչների ուսումնա-

դաստիարակչական գործընթացը հիմնականում ընթանում է առավել հուզական և սթրեսային դրսևորումներով, իսկ երկար տարիների մանկավարժական գործընթացը մեծացնում է տարբեր սթրեսների հանդեպ կայունությունը:

Երկու խմբերում անձնային տագնապի ցուցանիշն առավելապես պայմանավորված է ժառանգական և անձնային գործոններով, ինչպես նաև նրանց նյարդային համակարգի ուժով՝ դիմացկունությամբ, հուզական կայունությամբ:

Ամփոփելով համեմատական վերլուծություններն ու դիտարկումներից ստացված տվյալների առանձնահատկությունները՝ կարելի է ենթադրել, որ մանկավարժի մասնագիտական գործունեության արդյունավետության մեջ էական նշանակություն ունեն անձնային հետևյալ գործոնները՝ մանկավարժի տագնապայնությունն ու հուզական դիմացկունությունը, իսկ մյուս ցուցանիշներն ունենում են զարգացման աճ՝ ըստ աշխատանքային փորձի:

Հետազոտության հաջորդ փուլում մեր կողմից հատուկ ուշադրություն է դարձվել մանկավարժի վարքի դրսևորման ձևերին՝ ըստ խառնվածքի՝ ինտրովերտ ու էքստրավերտ հատկությունների:

Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ հետազոտված ուսուցիչների 23 %-ը դրսևորում են խառնվածքի էքստրավերտ, 25 %-ը՝ ինտրովերտ,

52 %-ը՝ ամբրովերտ հատկություններ: Ինչպես երևում է, մեծ տոկոս է կազմում նշված հատկությունների միջին գոտին (ամբրովերտ), ինչը կարելի է բնութագրել որպես երկու բևեռային հատկությունների միջին ցուցանիշ: Առավել հետաքրքրական են այն խմբերը, որոնք տեղ են գտել էքստրավերտ և ինտրովերտ գոտիներում: Էքստրավերտ խմբին բնորոշ հատկությունների ցուցանիշները գրեթե հակադիր են ինտրավերտ խմբին: Հետազոտված ցուցանիշներն արտահայտվում են վարքի դրական և բացասական դրսևորումներով:

Մեր կողմից իրականացված դիտումների և հետազոտության արդյունքների գնահատականների հիման վրա գրանցվել և դասակարգվել են մանկավարժի վարքի ու գործելակերպի հետևյալ դրսևորումները.

1. Էքստրավերտիա (23%): Տարբեր իրավիճակներում էքստրավերտ ուսուցիչները դրսևորում են առույգություն, ոգևորություն, որոշ դեպքերում էլ անհոգություն, ակտիվանում է շփվելու, հաղորդակցվելու ձգտումը, ակտիվ են և լավատես: Էքստրավերտ ուսուցիչները դասապրոցեսն անցկացնում են ըստ հնարավորին հետաքրքիր, կարողանում են հեշտությամբ գրավել սովորողների ուշադրությունը, բերում են դիպուկ և տպավորիչ օրինակներ: Բացի նշվածից, նրանք արագ են կողմնորոշվում բարդ

իրադրություններում. իրենց համոզիչ խոսքով կարող են հեշտությամբ շտկել կոնֆլիկտները՝ տալով դրանց անաչառ լուծումներ: Բացի նշվածներից, նրանք երբեք չեն ծանծրացնում իրենց լսարանին, քանի որ տարբեր իրավիճակներում տալիս են տարբեր լուծումներ՝ կարող են մի փոքր հումորով թեթևացնել սովորողներին, այնուհետև արագորեն անցնել բուն դասապրոցեսին:

Էքստրավերտների մոտ երբեմն ի հայտ կարող են գալ նաև վարքի բացասական դրսևորումներ՝ տրամադրության փոփոխություն, տագնապի զգացում, նյարդային իրավիճակներ և այլն: Այս և նման դրսևորումները կարող են խանգարել էքստրավերտ ուսուցիչն պատասխանատու ելույթների, բաց դասերի անցկացման և սեմինարների ընթացքում:

Էքստրավերտների մոտ նկատվում է իրենց հնարավորությունների առավելագույնս լավ կողմերը ցուցադրելու ձգտում, երբեմն էլ ակտիվությունը կարող է վերածվել շտապողականության:

2. Ինտրովերտիա (25%): Ապրումները, գործողությունները, ակտիվությունը պայմանավորված ու միջնորդավորված են ներաշխարհի իրադարձություններով ու գործոններով: Ինտրովերտները դրսևորում են զսպվածություն, կարողանում են վերահսկել սեփական հույզերն ու զգացմունքները, ճիշտ պլանավորել ժա-

մանակը, նրանք առաջացող խնդիրներին տալիս են օբյեկտիվ լուծումներ, գործողությունների մեջ հաշվենկատ են, հաճախ ուշադրությունը կենտրոնացնում են ներքին ապրումների վրա:

Նրանք կարողանում են օբյեկտիվ գնահատել իրավիճակը, տարբեր կարծիքների նկատմամբ դառնում են դյուրազգաց, մեծանում է ինքնաքննադատությունը:

Հետազոտության արդյունքները ցույց են տվել, որ ինտրովերտ խմբի մեջ հիմնականում մտնում են բնագիտամաթեմատիկական ճյուղի ուսուցիչներ:

3. Ամբրովերտ (52%): Միջանկյալ տեղ են զբաղեցնում ինտրովերտների և էքստրավերտների միջև:

Խառնվածքի հատկությունների նմանատիպ դրսևորումները գործնականում կարող են դրսևորվել անձնային ու իրավիճակային տազնապի պայմաններում, ինչը հաճախ արտահայտվում է վարքի առանձին դրսևորումների ու հուզական տեղաշարժերի ձևով:

Վերը նշված դասակարգումները կարող են հանդիսանալ մոդելային բնութագրեր, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի կառավարել և կանոնավորել ուսուցչի վարքի ու դրդապատճառների դրսևորումները՝ հենվելով դրական հատկանիշների ավելացմանը և բացասական հատկանիշների նվազեցմանը, ինչն էլ

կարող է նպաստել գործունեության արդյունավետությանը:

Եզրակացություն: Մասնագիտական գրականության վերլուծության և բուն հետազոտությունների վերլուծությունները հնարավորություն ընձեռեցին հանգել հետևյալ եզրակացության.

1. Ուսուցչի արդյունավետ գործունեությունն իրականանում է մի շարք անձնային յուրահատուկ գործոնների արդյունավետ զարգացվածության աստիճանով՝ կազմակերպչական, հաղորդակցական, կոնֆլիկտից խուսափելու ընդունակություններով և անձի հոգեբանական առանձնահատկություններով՝ անձնային տազնապի բարենպաստ մակարդակի դրսևորմամբ, հուզական կայունության ցուցանիշների բարձր զարգացվածության աստիճանով:

2. Հետազոտված ցուցանիշների համեմատական վերլուծությունը վկայում է, որ երկար տարիների աշխատանքային փորձ ունեցող ուսուցիչների անձի հոգեբանական ցուցանիշներն իրենց զարգացվածության մակարդակով և դրսևորման բնույթով էականորեն տարբերվում են սկսնակ մանկավարժների նույն ցուցանիշներից: Այդ ցուցանիշները աշխատանքային գործունեության ընթացքում կրում են էական զարգացման աճ և յուրովի են դրսևորվում՝ պայմանավորված ուսուցչի խառնվածքի տիպերի առանձնահատկություններով:

📖 ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Белкин А. С., Педагогическая компетентность. Учеб. пособие / А.С. Белкин, В.В. Нестеров. Учебная книга, Еконт. : 2003, – 188 с.
2. Буланова – Топоркова М. В., Педагогика и психология высшей школы. Изд.-во Феникс. Ростов - На- Дону. 2006, – 507с.
3. Введенский В.К., Моделирование профессиональной компетентности педагога. Педагогика. 2003, - №10. – стр. 51 - 55.
4. Зязюн И. А., Основы педагогического мастерства. «Просвещение». М.: 1989 - 296 с.
5. Крутецкий В. А., Проблема способностей в психологии. Знание. М.: 1971, – 109 с.

**PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS
TO THE PERSONALITY OF A PEDAGOGUE**

Assistant, S.S. Arzakanyan, Teacher A.V. Geghamyan
Armenian State Institute of Physical Culture and Sports, Yerevan, Armenia
"Germiona" educational complex, Yerevan, Armenia

SUMMARY

Key words: Teacher, pedagogical activity, psychological indicators, personality.

The article presents the psychological characteristics of the personality of teachers with different length of experience, which can be the leading indicators of ensuring the productivity of their professional activities.

The study tries to conduct a comparative analysis of a number of specific personal factors of teachers with various teaching backgrounds and to identify and interpret the characteristics of their manifestation.

The aim of the study is to explore and substantiate a pedagogue's psychological indicators and the features of their manifestation.

The research problems: to identify the necessary mental indicators that contribute to the effectiveness of a pedagogue's work and the most important psychological requirements for a pedagogue, the features of their manifestation.

Research methods and organization: analysis of scientific and methodological literature, tests, questionnaires, mathematical and statistical analysis.

In the research 20 secondary school teachers were involved with more than 6 years of teaching experience and 20 beginner teachers with an average of 2 years of teaching experience.

The following indicators were comparatively analyzed: organizational, communicative, conflict resolution skills, indicators of personal-situational anxiety and emotional stability.

The results of the study revealed that the average values of the studied indicators concerning the experienced and beginner teachers, except the personal anxiety index, differ significantly from each other and the differences between them are valid ($p < 0.05$ - $p < 0.01$).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА

Ассистент С.С. Арзаканян, учитель А.В. Гегамян

Государственный институт физической культуры
и спорта Армении, Ереван, Армения
Образовательный комплекс "Гермиона", Ереван, Армения

РЕЗЮМЕ

Ключевые слова: педагог, педагогическая деятельность, психологические показатели, личность.

Цель исследования. Изучить и обосновать психологические показатели педагога и особенности их проявления.

Методы и организация исследования. Анализ научно-методической литературы, тестирование, анкетный опрос, математико-статистический анализ.

В процессе исследования участвовали 20 учителей общеобразовательных школ с педагогическим стажем более 6 лет и 20 учителей-новичков со средним педагогическим стажем 2 года.

Были проанализированы следующие показатели: организационные, коммуникативные, способности избегания конфликтов, индикаторы личностно-ситуативной тревожности и эмоциональной устойчивости.

Анализ полученных результатов. В статье представлены психологические особенности личности педагогов с разным стажем работы, которые могут быть ведущими показателями, обеспечивающими продуктивность их профессиональной деятельности.

В рамках исследования была предпринята попытка провести сравнительный анализ ряда специфических личностных факторов учителей с разным педагогическим опытом, выявить и интерпретировать особенности их проявления.

Краткие выводы. Результаты исследования показали, что средние значения изучаемых показателей опытных и начинающих учителей, за исключением индекса личностной тревожности, значительно отличаются друг от друга и различия между ними являются достоверными ($p < 0,05$ - $p < 0,01$).

Հոդվածն ընդունվել է 29.03.2021-ին:

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 30.03.2021-ին: